

עינויים נוסח אמריקה

ליסה חג'אר¹

ההחלטה לאשר עינויים היתה אחד הספחים המיידיים של פיגועי 11 בספטמבר 2001, עוד לפני שחשוד כלשהו הובא למעצר. ב-17 בספטמבר חתם הנשיא אז, ג'ורג' בוש, על מזכר הבנות המעניק לסי-איי-אי סמכות לבצע מעצרים וחקירות חשאיים מחוץ לארצות הברית. התוכנית למעצר חשודים בטרור שהנהיג ממשל קלינטון עברה שדרוג והפכה לתוכנית למעצרים לא שגרתיים. התוכנית החדשה איפשרה לאנשי הסי-איי-אי לחטוף אנשים מכל מקום בעולם ולהעלים אותם, או להעבירם למדינות בעלות מסורת מבוססת היטב של עינויים, כמו מצרים ומרוקו, הרחק מעיניה של מערכת המשפט. בדצמבר 2001 חיפש הפנטגון דרך לבנות מחדש טכניקות שפותחו בתקופת המלחמה הקרה, המוכרות בראשי התיבות SERE (survival, evasion, resistance, extraction). באמצעותן ביקשו לאמן חיילים למקרה שייחטפו על ידי משטרים שאינם דבקים באמנות ז'נבה.

ממשל בוש עקף את האיסורים המשפטיים שנועדו למנוע עינויים והתעללות באסירים, כשהכריז כי אמנות ז'נבה אינן ישימות במסגרת "המלחמה בטרור". הנשיא נתן הנחיה סודית בעניין זה לצוות שלו לביטחון לאומי (למרות התנגדותו של משרד החוץ), ב-7 בפברואר 2002. קבוצה של "עורכי דין לענייני עינויים" מהבית הלבן, מלשכת הייעוץ המשפטי של משרד המשפטים (OLC) ומהפנטגון יצרה מערכת מתוחכמת שעירבה פרשנות משפטית והצדקה ביטחונית, שנועדה להעניק אישור לטקטיקות חקירה אלימות ומכאיבות ולנטרל את הסיכון של דרישה להטיל אחריות פלילית על מי שנוקט טקטיקות כאלה. אסירים שסווגו כ"לוחמים לא חוקיים" ושנכלאו בגואנטנמו הוחזקו בנתק מהעולם החיצון, בלי אפשרות להגיע לדיונים בבית המשפט. כלומר, נשללו מהם זכויות הביאס קורפוס מתוך הפרה של הנורמה המשפטית הבסיסית ביותר, שראשיתה עוד במגנה כרטא.

ב-2002 חיברו משפטי ה-OLC תזכירים לסי-איי-אי, המצמצמים את ההגדרה של עינויים גופניים כך שכל דבר שהוא פחות מ"כאב הנלווה לפציעה גופנית חמורה, כמו כשל של איבר, מום גופני או אפילו מוות" אינו נחשב עינויים. הם טענו גם שיחס אכזרי, משפיל או לא אנושי לא ייחשב עינוי מנטלי, אלא אם כן תהיה לו השפעה מתמשכת למשך של "חודשים או אפילו שנים". ההצדקות המשפטיות שעוצבו למידותיו של הסי-איי-אי הולידו הנחיות נוספות של הפנטגון לחקירות בגואנטנמו.

עשרות אלפי בני אדם נפגעו מהמדיניות המתירה עינויים בחקירות: אם מביאים בחשבון רק אסירים הכלואים מחוץ לארצות הברית, כ-500-600 אסירים נכלאו בבגרם (Bagram) בכל זמן נתון מאז הפלישה של 2001. מספר זה אינו כולל אסירים שהסי-איי-אי או הכוחות המיוחדים כלאו "מחוץ לספר". בעקבות נחשול מעצרים בעיראק בסוף 2007, עלה מספר האסירים שם ל-51,000, בהם מאות קטנים. מספר האסירים בגואנטנמו הגיע לשיא של 775, כ-100 מהם במעצר חשאי של הסי-איי-אי. בינואר 2009 היו 245 אסירים בגואנטנמו, 700 באפגניסטאן, 200 בקרן אפריקה ו-39 שנעצרו על ידי הסי-איי-אי ומעצרים תועד, אבל מאז נעלמו עקבותיהם.

הרוב המכריע של העצורים האלה היו חפים מפשע או אנשים שהחזיקו במידע חסר ערך: אלפים נעצרו בפשיטות, מאות נעצרו בתמורה לפרסים כספיים גדולים שהציעה ארצות הברית, חלקם הגיעו למעצר אחרי ששמם הוזכר על ידי עצירים שבעצמם עבר עינויים, אחרים היו קורבנות של זיהוי שגוי. למרות זאת, רוב האסירים נשארו במתקני המעצר ורבים מהם נחקרים גם זמן רב אחרי שהתבררו כפותרים או חוסר הערך המודיעיני שלהם.

אבו זוביידה (כינויו של זיין אל-עבידין מוחמד) נחשב "יעד בעל ערך גבוה" כשנלכד בתחילת 2002. במעצר במתקני הסי-איי-אי הוא עבר 83 פעמים עינוי שבו שפכו על פניו מים, באופן המדמה טביעה, ונכלא בתיבה דמוית ארון מתים שורץ חרקים. ההתעללות בו סללה את הדרך לתוכנית החקירות של הסי-איי-אי, שאומצה לבסוף גם בגואנטנמו ובעיראק. לקשיחות ההולכת וגוברת נגדו תרמה במידה רבה ההפרזה בחשיבותו של אבו זוביידה. בניגוד להנחה הראשונית, שראתה בו את ראש אגף המבצעים והמגייס הראשי של אל-קאעדה, תפקידו האמיתי היה דומה יותר לזה של פקיד קבלה. הוא היה אחראי להעביר את אנשי הארגון למחנות אימונים ואחר כך להוציא אותם משם. הוא אפילו לא

¹ ליזה חג'אר, ראש התוכנית למשפט וחברה, אוניברסיטת סנטה ברברה, קליפורניה

הצטרף לאל-קאעדה עד ספטמבר 2001. לדבריהם של פקידיים בכירים בממשל לשעבר, שעקבו אחר החקירות שעבר, ההודאות שהוצאו ממנו בעיניו לא הניבו ולו סיכול של מזימה אחת. במקומן העניק אבו זוביידה לחוקריו סדרה של הצהרות כוזבות שהמציא כדי להפסיק את הכאב (הוא דיבר, למשל, על התקפות שתוכננו לכאורה במרכזים מסחריים, בכורים גרעיניים, בגשר ברוקלין ובפסל החירות). בעקבות סיפוריו יצאו מאות סוכנים של הסי-איי-אי והאף-בי-איי למרדף אחרי רוחות רפאים.

שלא כמו אבו זוביידה, חאליד שייח מוחמד היה נכס מודיעי רב ערך. הוא נלכד ב-2003 לא כתוצאה ממידע שהופק בעיניו, אלא הודות לפרס על סך 25 מיליון דולר. חאליד שייח מוחמד עבר 183 פעמים את הטביעה המדומה וחווה על בשרו את הרפרטואר המלא של שיטות העבודה של הסי-איי-אי. פקידיים לשעבר בסי-איי-אי ובפנטגון, שבידיהם היה מידע מיידי וישיר על החקירות שעבר חאליד שייח מוחמד, אמרו כי רוב המידע שמסר תחת עינויים היה שקרי וכי לא הוצאו ממנו ידיעות שבגינן אפשר להגיש נגדו תביעה משפטית.

את חוסר היעילות של העינויים בחקירה של מקור רב ערך כמו שייח חאליד מוחמד אפשר להחיל על כל מערכת העינויים של ארצות הברית. העיתונאי החוקר דיוויד רוז, שריאין סוכנים רבים שהיו שותפים למלחמה בטרור בארצות הברית ובמדינות אחרות, אמר כי כולם הגיעו לאותה מסקנה: "שיטות חקירה בכפייה לא רק שלא הניבו מודיעין בעל ערך, שמאפשר הגשת תביעות, אלא גם גרמו בזבוז משאבים בקנה מידה אדיר"...

עינוי של ערבים ומוסלמים היה לאחד מכלי הגיוס העיקריים ששימשו את אל-קאעדה וארגוני טרור אחרים. לדברי מתיו אלכסנדר (שם בדוי), רב-סרן בדימוס בחיל האוויר ובעל ניסיון עשיר בחקירות בעיראק, לוחמים זרים שנתפסו בעיראק אמרו כי הכעס על העינויים ועל ההתעללות בכלא אבו-ע'ריב ובגואנטמו היו הסיבה העיקרית להחלטתם לבוא למדינה. רוב ההרוגים והפצועים בקרב אנשי צבא אמריקאים ואזרחים בעיראק נפגעים בהתקפות התאבדות או ממטעני נפץ המונחים בצד הכביש. לדברי אלכסנדר, רוב המטענים מובאים למקום הפיגוע על ידי לוחמים זרים. לפיכך, "חייהם של לפחות מאות אמריקאים, סביר יותר לדבר על אלפים – וזה בלי להביא בחשבון אזרחים עיראקים שנהרגו – קשורים ישירות להחלטה המדינית להציג את עינוי האסירים וההתעללות בהם".

החוויות הנוראות שהיו לאמריקה בעבר בהקשר של עינויים – בווייטנאם, בצ'ילה ובגואטמלה, רשימה חלקית – היו צריכות להרתיע את אנשי הממשל מלאשר עינויים לאחר 11 בספטמבר. כעת יש לנו הזדמנות רעננה להפיק כמה לקחים. ראשית, אי אפשר לממש עינויים בדיוק אסטרטגי; השימוש בשיטות עינויים מתפשט ויש שימוש בלתי נמנע, ובמקרה של ארצות הברית בממדים עצומים, בעיני לא ממוקד של חפים מפשע. שנית, עינויים אינם יעילים להגברת הביטחון; להיפך, מדינות שאינן מענות (או מוציאות להורג בלי משפט) אסירים, סובלות מטרור במידה פחותה באופן משמעותי ומאמציהן להילחם בטרור יעילים יותר. אחרי 11 בספטמבר ארצות הברית חסרה מודיעין אנושי, אף שהיתה זקוקה לו נואשות. להחלטה לאשר עינויים היו תוצאות הפוכות: המעצר ללא הבחנה של חפים מפשע וחשיפת עצירים רבים כל כך להתעללות וליחס לא-אנושי, הביאו לכך שהניסיון להשיג סיוע מודיעיני ושיתוף פעולה בקהילות חשובות ומרכזיות, שלא לדבר על גיוס "לבבות ונפשות", נדון לכישלון. שלישית, האי-לגיטימיות והאי-חוקיות האוניברסליות של עינויים ממיטות חרפה על אלה שמפירים את האיסור. העינויים שנקטה ארצות הברית הביאו לגינוי מוצדק מצד ממשלות בעלות ברית והפחיתו את התמיכה מבית ואת הביטחון בממשל, בעיקר בשורות הצבא, בקרב משפטנים ובאינטליגנציה.

המקרה של ארצות הברית מוכיח, במחיר גבוה מאוד, שעינויים אינם פועלים בשום קנה מידה. שום משטר או חברה מודרניים אינם נעשים בטוחים יותר הודות לעינויים. השימוש בעינויים מתפשט, נזקיהם מתרבים ותוצאותיהם ההרסניות אינן מחלישות את איום הטרור אלא דווקא מגבירות אותו.